

FRA SELSKAB TIL SAMFUND

FYENS STIFTS LITTERÆRE SELSKAB. HISTORISK INTERESSE PÅ FYN GENNEM 200 ÅR

Af Pia Sigmund

Foreningen Fyens Stifts litterære Selskab eksisterede i 75 år, mellem 1815 og 1890. Trods navnet beskæftigede Selskabet sig mere med historisk forskning og formidling end med litteratur.

Foreningen Historisk Samfund for Fyn blev oprettet i 1907, først for Svendborg Amt, i 1912 fulgte Odense og Assens amter med, og de to Samfund samledes til ét i 1939. Samfundet har dermed fejret sit 100 års jubilæum i 2007 og lever – som bekendt – i bedste velgående.

De to foreninger ligner hinanden i mangt og meget, selv om de opstod med næsten 100 års mellemrum. Trods et gab på 17 år mellem den førstes nedlæggelse og den andens grundlæggelse, og selv om forudsætningerne for deres virke har været vidt forskellige, kan man sige, at Samfundet er en efterfølger for Selskabet.

Fyens Stifts litterære Selskab

En forårsdag i maj 1813 mødtes to venner i en fynsk præstegård: Amtsprovst Peter Wilhelm Lütken, Lumby, med sog-

Denne artikel af forfatter, fortæller og kulturformidler Pia Sigmund beskæftiger sig med den historiske interesse og arbejdet med samme på Fyn i de sidste 200 år. Artiklen tager udgangspunkt i foreningen Fyens Stifts litterære Selskab, der kan ses som en forløber for nutidens Historisk Samfund for Fyn.

nepræst Jens Paludan-Müller, Kerteminde. Måske løb Paludan-Müllers to drenge, den 4-årige Frederik – den senere forfatter – og den 9-årige Caspar – mere om ham længere fremme – rundt og legede i præstegårdshaven? Lütken var en idérig herre. Han redegjorde for sine tanker om at oprette et litterært selskab på Fyn, hvor forfattere kunne mødes, læse egne og andres værker højt for hinanden, diskutere dem, sammen søge støtte til udgivelse af nye værker og oversættelser og samles om at udgive et tidsskrift.

Paludan-Müller var begejstret, og sammen henvendte de sig til godsejer og geheimeråd Johan Bülow på Sanderumgård. De overtalte ham til at støtte idéen. Bülow »indvilligede efter nogen Und-

Caspar Paludan-Müller, født 1805, underviste i historie på Odense Katedralskole mellem 1829 og 1853. Han var en myreflottig forsker og udgav en lang række kildeudgaver og andre originale historiske skrifter. Han var præsident for Selskabet en kort tid.

skyldning i at overtage den ham tiltænkte Æresstilling«, altså at blive selskabets første formand eller præsæs og ikke mindst: Give økonomisk støtte.¹

Planen måtte imidlertid vente to år på at blive ført ud i livet. I krisetider kommer kulturen i anden række. 1813-14 gav ikke plads til kulturel nytænkning med finanskrise, inflation, statsbankerot, kampe i hertugdømmerne og afståelse af Norge ved freden i Kiel.

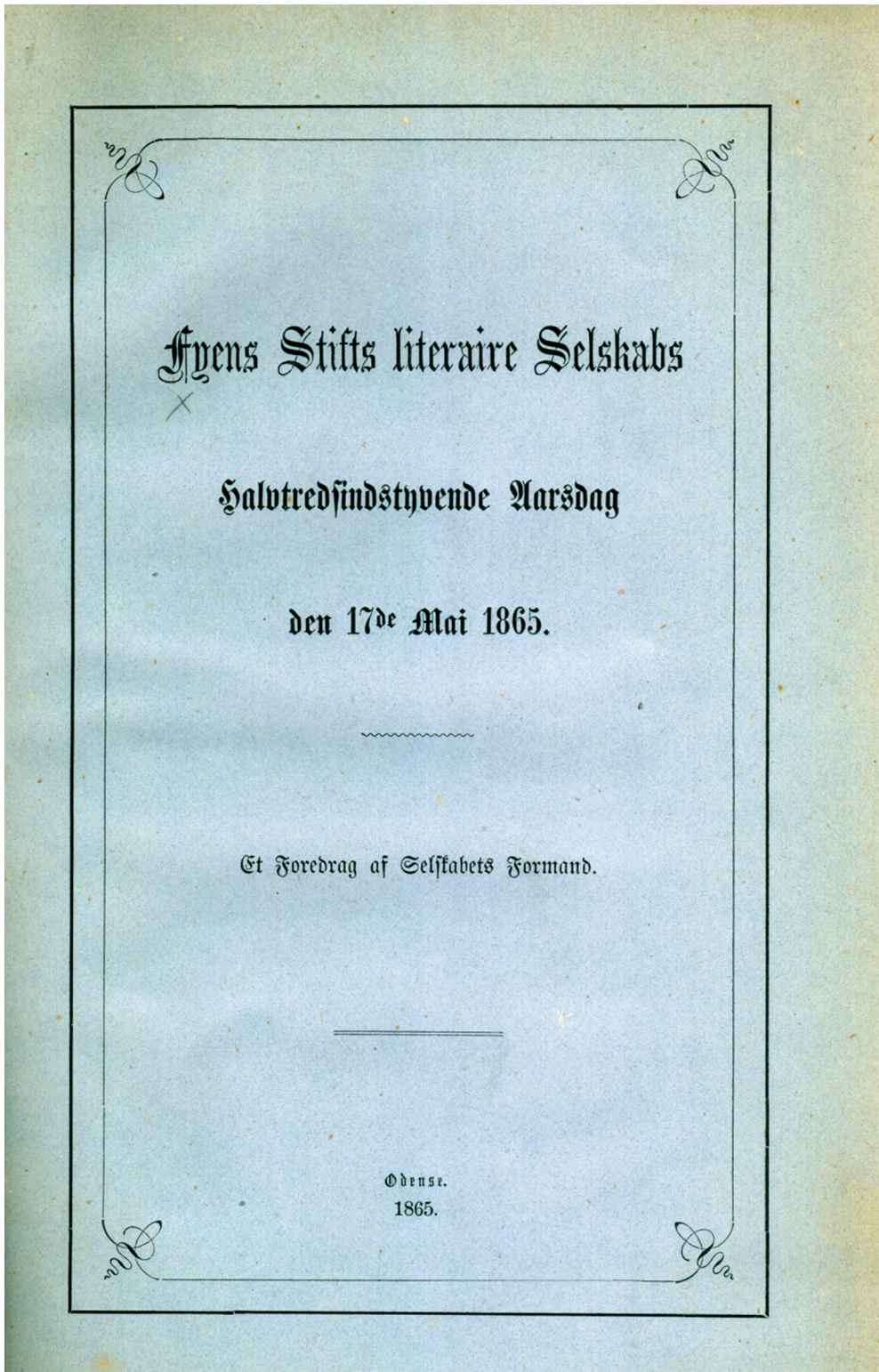
Endelig kunne der den 17. maj 1815 indkaldes til stiftende møde i Stiftsbiblioteket på Vestergade i Odense.² Dato og nyt forslag til præsæs var nok tilsigtet: Prins Christian Frederik – senere Christian den 8. – var netop udnævnt som guvernør over Fyn efter sin korte konge-

tid i Norge. 17. maj var den dato, da prinsen året før havde underskrevet Eidsvollforfatningen, der gjorde Norge selvstændigt, og dagen da han selv var blevet udråbt til konge af Norge. Den beskedne Bülow åndede måske lettet op, da den populære prins sagde ja til at blive præsæs for Selskabet. Men Bülow havde ikke noget imod at være sponsor og donerede straks flot 1000 rigsdaler plus tilsagn om en præmie på 200 rigsdaler til vinderen af en litterær konkurrence, der som noget af det første blev udskrevet.

18 herrer af Fyns bedste selskab deltog i det stiftende møde. Den kirkelige side var godt repræsenteret med Fyns biskop, Frederik Plum, i spidsen for fire sognepræsæs og tre provster. Dertil kom tre godsejere, to militærpersoner, stiftamtmanden, en regimentskirurg, to rektorer og en overlærer (lektor). Plum valgtes til vicepræsæs, og reelt blev det ham, der styrede selskabet, fordi prinsen kun opholdt sig på Fyn en månedens tid om året. Fyens Stifts litterære Selskabs formål var »at fremme videnskabelig Virksomhed hos Medlemmerne og litteraire Foretagender til Oplysnings og Videnskabeligheds Befordring«.

Selskabet havde to slags medlemmer: Ordentlige, dvs. aktive, eller en slags udvidet bestyrelse, der betalte et kontingent på to rigsdaler om året og forpligtede sig til at give »åndelige bidrag« ved årets seks møder. De åndelige bidrag bestod i, at det ordentlige medlem skulle læse op af eller holde foredrag om egne værker én gang hvert tredje år.

Udgivelse fra Fyens Stifts litteraire Selskab. Biskop Engelstoft var Selskabets formand fra 1852 til 1889. Hans foredrag i anledning af Selskabets 50 års fødselsdag i 1865 blev trykt.

Nicolai Faber, født 1789, var biskop over Fyns Stift fra 1834 til sin død i 1848 og vicepræses for Selskabet i samme periode. Hans embedsperiode faldt i en vanskelig tid med gudelige vækkelser på Fyn; men selv var han heller ikke helt nem at omgås. Da yngre kræfter som Paludan-Müller, Kalkar og Rohmann ville forny Selskabet, var hans forståelse ikke stor.

De overordentlige, dvs. passive, medlemmer betalte et kontingent på fire rigsdaler. I løbet af 1815 fik selskabet 73 medlemmer. Så vidt vides, havde kvinder ikke adgang til møderne på noget tidspunkt i de 75 år.

Første møde strakte sig over to dage, hvor man lyttede til syv bidrag; blandt deltagerne var prins Christian Frederik. I de fire første år blev der fremført 52

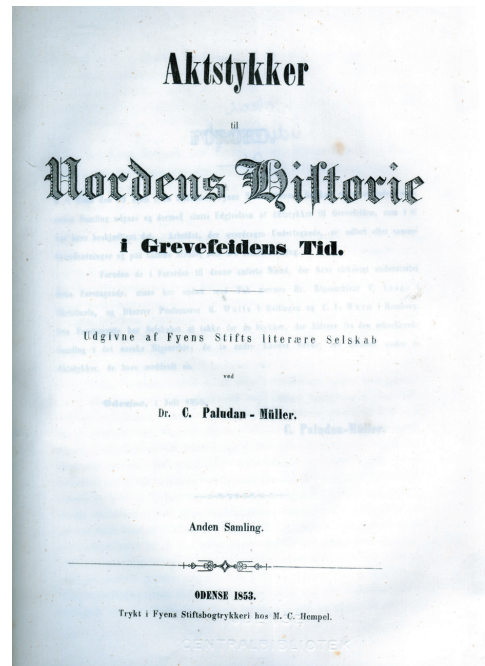
Selskabets præses, prins Frederik, nedsatte i 1843 et udvalg, der skulle beskrive og indsamle kilder til slaget ved Øxnebjerg, hvor Christian 3.'s hær i juni 1535 vandt et afgørende slag i Grevens Fejde. Resultatet ses her: Bind 2 af Aktstykker til Nordens Historie i Grevefejdens Tid, samlet og udgivet af den flittige odenseanske historiker Caspar Paludan-Müller.

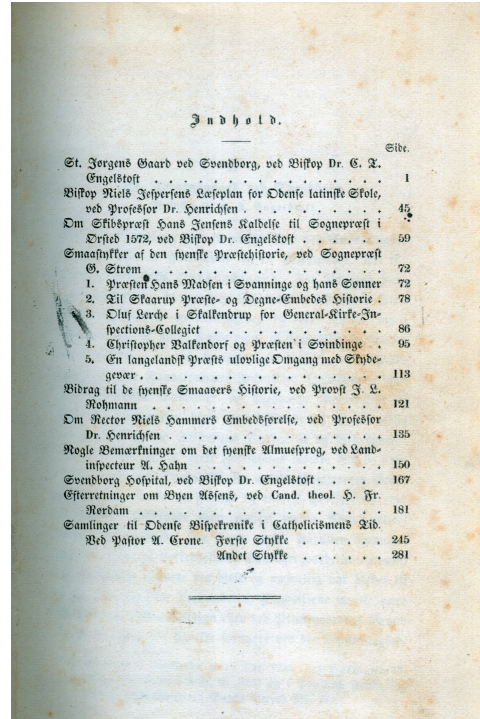
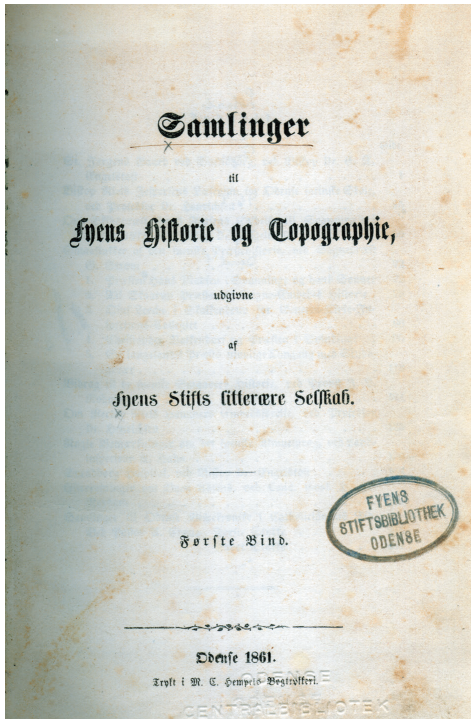
afhandlinger. Der blev afsat god tid til hvert enkelt bidrag, også til diskussion. Bidragene blev skrevet og blev fremført på dansk, og af og til også på tysk eller latin.³

For Fædreland, Videnskab og Oplysning

Fyens Stifts litterære Selskab kom til at spille en stor rolle i det fynske kulturelle liv, især for fordybelse i og formidling af Fyns historie. Selskabet satte »Fædrelandskærlighed og Folkeoplysning« højt, som biskop Engelstoft skrev i talen til 50 års jubilæet. Fra 1816 støttede selskabet udgivelse og udbredelse af Grundtvigs oversættelser af Saxo og Snorre med 500 rigsdaler. En komité samlede yderligere 4000 rigsdaler sammen i frivillige bidrag. Der blev givet tilskud til oversættelser af Iliaden og andre klassiske skrifter.

I 1817 udskrev man en konkurrence

En af Fyens Stifts litterære Selskabs mange historiske udgivelser: En samling artikler om fynsk historie skrevet af mænd som biskop Engelstoft, provst Rohmann og andre fynboer. Forside og indholdsside.

om en læsebog for folkeskolens ældste klasser. Skoleloven i 1814 gjorde det nødvendigt at fremstille nye lærebogsmaterialer. Præmien var på hele 500 rigsdaler. Blandt 31 forslag valgtes tre til trykning: Lützens søn, Otto Didriks, Bircks og Göttsches. Disse læsebøger var almindeligt udbredt i hele landet de næste par årtier.

Mange afhandling fra møderne

blev trykt i forskellige skrifter. Selskabet blev hurtigt et mødested, hvor historisk, samfundsmæssigt, litterært og religiøst interesserede kunne mødes, udveksle erfaringer og lytte til hinanden. Rundt omkring på Fyn og øerne sad manganen en sognepræst, der dyrkede egnens historie. Nu havde de endelig et forum, der endda kunne lette udgivelse af væsentlige bidrag.

Præsæs

1815-1839 prins Christian Frederik
1839-1848 kronprins Frederik

Vicepræsæs

1815-1834 biskop Plum
1834-1848 biskop Faber

Præsæsenter

1848-1850 lektor Paludan-Müller
1850-1852 biskop Gad
1852-1889 biskop Engelstoft

Christian Thorning Engelstoft, født 1805, var teolog, kirkehistoriker og politiker. Han skrev værket »Odense Byes Historie«. Han var biskop over Fyns Stift fra 1851 til sin død i 1889 og formand for Selskabet næsten hele perioden.

I 1813 grundlagdes Stiftsbiblioteket i Odense, med Plum og Bülow som initiativtagere.⁴ Biblioteket arbejdede parallelt med Selskabet, der indkøbte og donerede bøger til biblioteket, og i den første tid blev møderne holdt i bibliotekets lokaler i Vestergade, senere i lokalerne ved Sct. Knuds Kirke. Bogsamlingens hovedvægt lå på teologiske værker.

I nogen tid holdt Selskabet sine møder kl. 11 formiddag, et tidspunkt der passede præster og godsejere godt, men læger og adjunkter mindre godt. Fra 1841 blev møderne så lagt til »Aftenstunden naar Maaneskin haves« (så man kunne finde vej på de mørke landeveje), eller »om Eftermiddagen Kl. 4 1/2 i Maaneskinstiden«.⁵

Et højdepunkt var mødet i juni 1835, hvor digteren Adam Oehlenschläger deltog sammen med prins Christian Frederik: »Professor Øhlenschläger oplæste

flere Stykker af sit Sørgespil: Socrates, hvilket med særdeles Interesse hørtes, og Præsens bevidnede Digteren Selskabets Tak for den Samme forundte skjønne Nydelse«.⁶

Da biskop Plum blev for svag til at overkomme hvervet som vicepræsens, blev det overtaget af stiftsprovst, senere biskop Nicolai Faber. Han udnyttede sin stilling til at udfærdige meget lange referater, der var fyldt med hans egne tanker om hvert behandlet spørgsmål. Et referat var 13 1/2 side langt. Præsens udbad sig en kortere version og fik fire sider. Faber blandede sig i alt og ønskede tingene udført efter sit eget hoved. Omkring 1837 fik han modspil af den ældste dreng fra indledningen af denne artikel, Caspar Paludan-Müller, nu adjunkt på Katedralskolen i Odense. Han og hans ven, sognepræsten i Rønninge, Jørgen L. Rohmann, kom med forslag til regulering af møderne og af selskabets formål. Efter mange hede debatter sejrede deres linje; men man kunne ikke så godt opfordre Faber til at gå af som vicepræsens. Han blev på sin post til sin død i 1848.

Fra lærde samtaler i en lukket kreds til folkeoplysning – et opgør

Paludan-Müller foreslog i 1839, at selskabet skulle koncentrere sig om emner fra Fyns historie og topografi og mindre om videnskab. Medlemmerne skulle »grundigt undersøge Fyn«, både historisk og naturvidenskabeligt.⁷

Denne linje blev holdt fremover. Det litterære selskab bevægede sig med årene længere og længere væk fra det første af de to oprindelige formål, det videnskabelige, og hen imod det mere alment formidlende og oplysende, drevet af Selskabets faglige kerne: Paludan-Müller,

Kalkar og Rohmann. Man gik også væk fra den mere selskabelige linje, som især præces og vicepræces tilsyneladende stod for.⁸

Der blev nu skrevet sogne- og byhistorier, og der blev udgivet mange historiske skrifter og aktstykker, kildeudgivelser, — en meget stor indsats. Blandt disse er ti bind »Samlinger til Fyens Historie og Topographie, udgivne af Fyens Stifts litterære Selskab«. Mellem 1841 og 1845 stod Paludan-Müller for udgivelsen af en lang række »Aktstykker til Oplysning især af Danmarks indre Forhold i ældre Tid«. Han fik de håndskrevne kilder fra Karen Brahes arkiv og andre arkiver trykt og dermed gjort tilgængelige for alle historisk interesserede.

I 1842 foreslog Rohmann, at selskabet skulle stå for et tidsskrift, som man kunne abonnere på. Tidsskriftet skulle indeholde »Afhandlinger«, anmeldelser og »stadige Meddelelser om Selskabets Virksomhed, Status og Medlemmer«.⁹

Paludan-Müller og lektorerne Kalkar og Kofoed-Hansen støttede idéen. Man kan næsten sige sig selv, at Faber var imod. Han holdt på det elitære, mens de tre yngre mænd indså, at mange mennesker tørstede efter at kunne læse nyheder om historie og kultur. Foretagendet lykkedes dog, og »For Litteratur og Kritik, Et Fjerdingaarsskrift« kom i gang. Det var Danmarks første tidsskrift, der specifikt omhandlede historie.¹⁰ Allerede i 1843 havde tidsskriftet 200 abonnenter.

Intentionerne var gode, men redaktørjobbet viste sig at være vanskeligt. Forfatterne overholdt ikke deadline, de lovede artikler holdt ikke det ønskede niveau, prisen kunne ikke dække omkostningerne, osv. I 1848 måtte tidsskriftet standse. Mellem 1861 og 1890

udgav Selskabet endnu et tidsskrift »Samlinger til Fyens Historie og Topographie«.

Kronprins Frederik (den 7.) blev valgt som præses, da Christian Frederik blev konge i 1839. Frederik var også historisk interesseret og gav flere bidrag til udgivelse af skrifter. Der var blevet tradition for, at Fyns biskop skulle være vicepræses. Efter Fabers død i 1848 blev biskop Gad hans efterfølger. I 1852 blev hans efterfølger, biskop Engelstoft, valgt som præsident og fortsatte til sin død i 1889. Engelstoft udgav mange historiske skrifter og inspirerede andre historisk interesserede til flittig samler- og udgivervirksomhed. Han oprettede en studiekreds, der samlede og udgav hjemstavnskildringer.

En overgang og en nyskabelse

Fyens Stifts litterære Selskab blev opløst i 1890. Der manglede kræfter til at holde det gående i den form, man havde fundet. Biskoppernes formandstid var forbi.

Der var dog i tiden en voksende historisk interesse i helt brede kredse. Kulturarven skulle gøres tilgængelig for alle. I 1885 blev museet i Jernbanegade i Odense bygget, fra 1904 kaldet Fyns Stiftsmuseum. I begyndelsen rummede det både oldtidssamling og malerisamling. I 1893 blev Landsarkivet i Odense taget i brug. Straks efter århundredskiftet dannedes historiske foreninger i alle landets amter. Ribe var det første i 1902. De to fynske historiske samfund, Svendborg og Odense-Assens, kom snart til. De formidlede historisk viden i form af foredrag, udflugter, en årbog og udgivelse af bøger. Historisk Samfund har haft en bredt sammensat bestyrelse og

medlemsskare i hele sin levetid: »Læg og lærd« arbejder og lærer sammen. Mønsteret følges stadig her i 2009.

Mellem 1983 og 2002 eksisterede »Udgiverselskabet for Historisk Samfund for Fyns Amt« sideløbende med Historisk Samfund. Dets formål var »at udgive materiale til belysning af fynsk historie og kultur gennem tiderne« – som en pendent til Paludan-Müllers, Engelstofts og andres udgivelser i 1800-tallet.

Det var åbenbart nogle år for tidligt i 1890 at nyskabe det gamle Selskab eller at oprette en ny forening, hvor alle kunne blive medlem, og hvor eneste kriterium for medlemskab og deltagelse i foredrag og udflugter skulle være den historiske interesse. Noget tyder på, at Paludan-Müller junior og hans ligesindede, Kalkar, Rohmann og Kofoed-Hansen, ville have set med positive øjne på Historisk Samfund for Fyn, som det arbejder nu.

Litteratur

Dorrit Andersen: *Historien i Ære*. Historisk Samfund for Fyn i 100 år, I: Fynske Årbøger 2007

C.T. Engelstoft: *Fyens Stifts litteraire Selskabs Halvtredsindstyvende Aarsdag den 17de Mai 1865*, Et Foredrag af Selskabets Formand, 1865

Knud Fabricius: *Fyn i Historien og Fyns Historikere*, I: Fynske Aarbøger, udgivet af Historisk Samfund for Fyns Stift, 1939

Mads Mordhorst og Jes Fabricius Møller: *Historikeren Caspar Paludan-Müller*, 2005

Johannes Pedersen: *Fyens Stifts litterære Selskabs historie*, I: Fynske Årbøger, 1956

Jens Rasmussen: *Biskop Faber. Kampen for indflydelse i Statskirken*. Nicolai Faber. Fyns biskop 1834-1848, 1996

Noter

1. C.T. Engelstoft: *Fyens Stifts litteraire Selskabs halvtredsindstyvende Aarsdag den 17de Mai 1865*, Et Foredrag af Selskabets Formand, 1865, s.2.
2. Ibid s. 1.
3. Johannes Pedersen: *Fyens Stifts litterære Selskabs historie*, I: Fynske Årbøger, 1956, s. 69 ff.
4. Engelstoft s.16. Det var også Bülow og Plum, der lagde grunden til oldsagssamlingen, begyndelsen til Odenses første museum.
5. Pedersen s. 69.
6. ibid s. 83.
7. ibid s. 102.
8. Mordhorst et al. s. 58.
9. Pedersen s. 118 ff.
10. Mordhorst et al. s.59 nævner tidens førende danske kulturelle tidsskrifter: »Maanedsskrift for Litteratur« og »Tidsskrift for Litteratur og Kritik«, hvis artikler var bredt kulturelt anlagt og skrevet af »det københavnske embedsborgerskabs elite«. »For Litteratur og Kritik« var det første historiske tidsskrift med forkærlighed for provinsen.